

MİLLET MEKTEBLERİNDE YURTTAŞLIK EĞİTİMİ:
ÖĞRETİM PROGRAMI VE DERS KİTAPLARI

Cemil ÖZTÜRK*
Arzu M. NURDOĞAN**

ÖZET

Osmanlı Devletinin son yüz yılı, devlet adamları ve aydınların, XVII. yüzyılın sonlarında başlayan Batı karşısındaki gerilemeyi durdurmak için çözüm arayışlarına sahne olmuştur. Bu arayışların sonunda, belirlenen gerileme nedenlerinden biri, mevcut eğitim sisteminin çağdaş ihtiyaçlara cevap veremeyişidir. Tanzimat'tan sonra Osmanlı yönetimi, bu saptamadan yola çıkarak, Batı modelinde, yarı lâik bir eğitim sistemi kurmaya çalışmıştır. Fakat, Cumhuriyete gelene değin, bu yeni sistem, hem nicel hem de nitel yönden cılız kalmıştır. Bunun yanında, Cumhuriyet Osmanlıdan yaklaşık % 9 oranında bir okur yazar nüfus devralmıştır. Yeni rejim, hem kendini idame ettirmek, hem de ülkenin bakısında hayati önemi olan sosyal ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için, nüfusun tamamına okuma yazma öğretmeyi amaçlamıştır. Bunun için, 1928 yılında harf devrimini yapmıştır. Bu devrim, aynı zamanda radikal bir kültür değişimi olarak değerlendirilebilir. Cumhuriyet yönetimi, geniş halk kitlelerine hem yeni harfleri öğretmek, hem de rejimin yeni yurttaşlık bilgi ve bilincini kazandırmak için, "Millet Mektepleri"ni açmıştır. Bu okullar, özellikle 1929-1932 yılları arasında, açılış amaçları doğrultusunda, önemli bir rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı eğitim sistemi, Cumhuriyet eğitim sistemi, harf devrimi, okur yazarlık, yurttaşlık eğitimi, kitle eğitimi, Millet Mektepleri

1. GİRİŞ

1.1. Türk Devrimi'ne Genel Bir Bakış

Osmanlı toplumu XIII. yüzyıldan itibaren başlayan Batı dünyasıyla doğrudan coğrafi ilişkiye ve giderek artan çeşitli alanlardaki alışverişe rağmen, bu dünya karşısında tam bir *manevî kültür izolasyonunu* ve kültürel ayrı duruşu yeğlemişti. Nitekim Osmanlılar, ancak XVII. yüzyıl sonlarına doğru, Avrupalılar önünde askerî bakımdan gerilemeye başladığı andan itibaren, onlarla kültür bakımından ilgilenmişti. Fakat

** Öğr. Gör., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi.

bunda çok geç kalmıştı. Çünkü, arada gerçek bir kültürel alışverişi için engel oluşturan din, dil, sosyal yapı, teşkilât ayrılığı gibi farklılıklara, şimdi bu iki medeniyet arasındaki uçurumu aşamaz bir dereceye çıkararak başka, daha aslî ve çok önemli diğer bir fark katılmıştı: bilim ve onun ürünü olan teknik. Bu unsurlar, Batıya, diğer medeniyet mensuplarına karşı, sadece siyasî ve iktisadî alanda, o ana kadar görülmemiş bir üstünlük sağlamakla kalmıyor; aradaki farklılıkları keskinleştirmek, derinleştirmek suretiyle aşamaz bir hâle getiren bir takım zihniyet, görüş ve davranış farklılıkları da ekliyordu.¹

Hiç kuşkusuz XVIII. yüzyılın son çeyreğinde başlayan modernleşme sürecinde Osmanlı devlet adamları, Batı ile Osmanlılar arasında meydana gelen büyük uçurumu –önceleri yalnız askerî sahayla sınırlı da olsa- fark edebilmişlerdi.² Buna paralel olarak da, aradaki açığı kapatma yolunda, gerçekleştirdikleri sosyal, kültürel, politik vb. alanlardaki reformlarla ciddi adımlar atmışlardı. Ne var ki, bütün bu girişimler, gerekli alt yapı ve istikrardan yoksun olduğu için, arzu edilen sonuçlar elde edilemeden, imparatorluk tarihe gömülmüştü.

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde gerçekleşen Türk Devrimi, ilk önce Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Batı emperyalizmi ve uygarlığı karşısında yaşanan dramatik gerileme ve dağılmayı durdurmayı, daha sonra da, böyle bir sonucun değişmez bir *mâkus talihe* dönüşmesine engel olmak için, toplum ve devleti çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmayı amaçlıyordu. Bu amaçla, 1920'li yıllarda dünyada en parlak günlerini yaşayan bir takım totaliter ve dogmatik ideolojileri adapte etmek yerine, milletin doğasına en uygun çözümleri öneren, pragmatik bir düşünce sistemi geliştirmeyi tercih etmişti. Bundan dolayı Atatürk döneminde, Türk milleti ve ülkesi için faydalı görülen tüm reform ve devrimler, herhangi bir dogmatik kaygıdan uzak olarak kısa bir sürede gerçekleştirilebilmişti. Bu süreçte, Atatürk ve arkadaşları yalnızca ulusa hesap vermeyi ve onu, bu yeniden yapılanmanın ve değişimin gerekliliğine inandırmayı amaçlamışlardı. Bunun için en önemli araç, hiç kuşkusuz, çağdaş ölçütlere göre baştan aşağı yenilenmiş bir eğitim sistemi olabilirdi ve doğal olarak bu olgu, Türk devriminde eğitim reform ve devrimlerini öncelikli hâle getirecekti.

¹ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, İstanbul 1972, s. 313, 317.

² Osmanlı aydın ve devlet adamlarında meydana gelen bu radikal zihniyet değişimi ve sonuçları şurada analiz edilmiştir: Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev.: Metin Kıratlı), (2. Baskı), Ankara 1984, s. 21-74.

1.2. Alfabe Devrimini Hazırlayan Tarihî Zemin: Türk Eğitim Sisteminde Çağdaşlaşma

Klâsik sivil Osmanlı eğitim kurumları sıbyan mektepleriyle medreselerden ibaretti. Modern eğitimin kurulması yolunda ilk adım, Sultan II. Mahmud (1808-1839) tarafından, 1838'de Meclis-i Nafia kurularak atıldı. Aynı yıl, Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye adlarında iki modern sivil eğitim kurumu açıldı. Bir yıl sonra, yetkileri Mekteb-i Maarif-i Adliye ve sıbyan mekteplerini yönetmekle sınırlı olan Mekâtib-i Rüşdiyye Nezâreti tesis edildi. Tanzimat Fermanı'nın yayımlanmasından sonra 1845'te, eğitim sisteminde yapılması kararlaştırılan reformu gerçekleştirmek üzere bir Meclis-i Maarif-i Muvakkat kuruldu. Ertesi yıl, eğitim işlerini doğrudan ve sürekli olarak düzenlemek üzere Meclis-i Maarif-i Umumiye açıldı. Böylece, bu meclisin açılmasıyla, Türk eğitim tarihinde ilk kez, millî eğitim işlerinden sorumlu ve doğrudan hükümet başkanına bağlı bir örgüt ortaya çıktı.³ Bu meclisin aldığı karar doğrultusunda, o zamana kadar Evkaf Nezâreti'nin yönetiminde bulunan okullar için 1846 yılında, eğitimde örgütlenmenin en önemli aşamalarından birini oluşturan Mekâtib-i Umumiye Nezâreti kuruldu. On yıl sonra ilân edilen Islahat Fermanı, eğitim işlerine daha fazla önem verilmesini öngörüyordu. Osmanlı Hükümeti, bu isteği yerine getirmek amacıyla, 1857'de Maarif-i Umumiye Nezâretini hizmete soktu.⁴ Böylece, bugünkü Millî Eğitim Bakanlığının temelleri atılmış oldu.⁵

Maarif Nezâretinin açılmasından sonra, modern eğitim sisteminin kurulması yolunda ciddi girişimlerde bulunuldu. Örneğin, modern ilk ve –genel ve meslekî– ortaöğretimin çekirdeği oluşturuldu; bir üniversite açma yönünde kayda değer denemeler gerçekleştirildi. Kuşkusuz bu girişimlerin en önemlisi, 1869'da yürürlüğe giren *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi* idi. Bu nizamname düzenleme, yönetim ve denetim işlerini bir bütün halinde kapsaması bakımından, Türk eğitim tarihinde bir dönüm noktasıydı. Ayrıca Türkiye'de, eğitim sistemini Batı modelinde yapılandırma yönündeki ilk somut proje olması bakımından

³ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 2, 19.

⁴ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, I, İstanbul 1977, s. 756-60. Osmanlıda modern bir eğitim sistemi ve örgütü kurma sürecinin Maarif Nezaretinin kuruluşuna kadarki evresi hakkında geniş bilgi için bak. Ali Akyıldız, *Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, İstanbul 1993, s. 222-246.

⁵ Aziz Berker, *Türkiye'de İlköğretim*, Ankara 1945, s. 46-49.

da hayatî önem taşıyordu.⁶ Ne var ki, 1870'lerden sonra eğitim alanında gerçekleştirilen kayda değer atılımlara rağmen bu nizamname, imparatorluğun son günlerine değin tam olarak uygulanamayacaktı.

Sultan II. Abdülhamid Devri'nin (1877-1909) başında yayınlanan Kanûn-ı Esasî (1876) eğitimi devletin gözetiminde bir yurttaşlık "hakkı" olarak tanıdı.⁷ Nitekim bu yıllarda eğitim sisteminin bir bütünlüğe kavuşturulması, eğitim olanağının herkese eşit olarak sunulması, eğitim ve öğretim kurumlarının dengeli bir şekilde ülkeye yayılması, eğitim/öğretim programlarının üretim-insan gücü ilişkileri ve toplum ihtiyaçlarına göre geliştirilmesi gibi görüşler dillendirilmeye başlandı.⁸ Bu görüşlerin ışığında Osmanlı ülkesinde eğitim alanında, özellikle nicelik bakımından ciddi gelişmeler meydana geldi.⁹ Bu nedenle bu devir, Ergin'e göre, *yayıma ve ilerleme seneleri* idi.¹⁰

İkinci Meşrutiyet Devrinde (1908-1918) eğitim işlerinin çağın ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi gerekli görüldü. Buna paralel olarak bu yıllarda, bir yandan savaşlar ve iç ayaklanmalarla uğraşılırken, diğer yandan da eğitim işlerinin düzenlenmesi yönünde de ciddi bir çaba harcandı. Eğitim örgütünün yeniden yapılandırılması ile programların çağdaş ölçütlere göre ıslahı, bu yıllarda eğitime ilişkin gündemin başında geliyordu ve bu bağlamda önemli gelişmeler kaydedildi.¹¹ Nitekim 1910'lu yıllarda oluşturulan bazı kurumlar, hazırlanan bir takım yasa, yönetmelik ve programlar, 1940'lara değin varlığını korudu. Sultan II. Abdülhamid Devrinin aksine, bu yıllarda nicelik değil nitelik ön plana çıktı. Kimi zaman niteliksiz okullar kapatılarak, az sayıda fakat nitelikli okullar oluşturuldu. Eğitim düşüncesi alanında önemli gelişmeler kaydedildi.¹²

Sonuç olarak, özellikle Tanzimat'tan sonra, Türkiye'de eğitimin çağdaşlaşması yolunda bir takım önemli adımlar atıldı. Bunlar, hiç

⁶ Nafi Atıf Kansu, *Türkiye Maarif Tarihi*, I, Ankara 1930, s. 34. Nizamnamenin metni için bak: Mahmut Cevat, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı*, Matbaa-i Amire 1338, s. 6-22.

⁷ O. Ergin, *a.g.e.*, I, 762.

⁸ Reşat Özalp - Aydoğan Ataüenal, *Türk Millî Eğitim Sistemi'nde Düzenleme Teşkilâtı*, İstanbul 1977, s.19.

⁹ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 1988.

¹⁰ O. Ergin, *a.g.e.*, III-IV, İstanbul 1977, 839 vd.

¹¹ R. Özalp - A. Ataüenal, *a.g.e.*, s. 20-26.

¹² Bak. Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara 1996. Niceliğin yerine niteliğe önem verme politikasının öğretmen yetiştirme alanındaki yansımaları için bak. Cemil Öztürk, *Türkiye'de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, İstanbul 1998, s. 10-11.

kuşkusuz, bir yandan Türk Devrimi'ni meydana getirecek fikrî ortamın gelişmesine, öte yandan da bu devrimin gelişip kök salması için gerekli eğitim sisteminin kurulmasına zemin hazırladı.¹³ Fakat aynı zamanda klâsik dönemdeki eğitimle ilgili nicel sorunlar varlığını korumuştur. Ülkede ilköğretim kademesinde dahi okullaşma oranı % 20 civarındaydı.¹⁴ Böyle bir toplumda Aydınlanma Çağı'nı ve Sanayi Devrimi'ni yaşamış Batı ülkelerinde gelişen uygarlığı yakalamak ne denli söz konusu olabilirdi? Şüphesiz, Türk Devriminin önderlerinin zihnini en fazla meşgul eden sorulardan biri de buydu.

Öte yandan, imparatorluktan devralınan bu miras kurulacak lâik *ulus devleti* ve cumhuriyet rejiminin ihtiyaç duyduğu, bilgi, tutum ve değerlere sahip yeni bir nesil yetiştirecek niteliklerden yoksundu. Bu nedenle, her şeyden önce eğitim felsefesinin tümünden değişmesi gerekiyordu. Dolayısıyla eğitimde yapılacak değişikliklerin, kimi zaman reform boyutunu aşan bir devrim niteliğini alması kaçınılmazdı. Atatürk, bu olguyu, *"İnkılap, var olan müesseseleri zorla değiştirmek demektir. Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak, yerlerine milletin en yüksek medenî gereklere göre ilerlemesini sağlayacak yeni müesseseleri koymuş olmaktadır."*¹⁵ diyerek ifade edecekti. Nitekim Türk Devrimi'nin birinci aşaması olarak nitelenebilecek ilk birkaç yılı içinde, Cumhuriyet eğitimine yön verecek çok önemli adımlar atılacaktı. Bunların en önemlisi, hiç kuşkusuz, Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabulü idi. Aynı dönemde geleneksel dinî nitelikli toplum ve devlet yapısını lâikleştirecek bir dizi devrim yapıldı. Bu yolda atılan son adım, 1928'de anayasada yapılan değişikliklerle kamu alanının tamamıyla lâikleştirilmesiydi. Daha sonraki dönemde gerçekleştirilen devrimler, daha çok, önceki aşamada gerçekleştirilen temel devrimleri tamamlayan, diğer alanlara yaygınlaştıran ve bunların toplum ve devlet hayatında değiştirilemezliğini sağlayan girişimlerdi.

Bu süreçte, eğitimin aslî fonksiyonu cumhuriyet rejiminin kök salıp gelişmesine hizmet etmekte. Bu anlayış, yeni devletin ilk Maarif Vekili olan İsmail Safa tarafından 19 Aralık 1923 tarihli bir genelgede

¹³ Andreas M. Kazamias, *Education and the Quest for Modernity in Turkey*, Chicago 1966, s. 17-22; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 1987, s. 24-25.

¹⁴ Millî Eğitim Bakanlığı, *Cumhuriyetin 50. Yılında Millî Eğitimimiz*, İstanbul 1973, s. 137.

¹⁵ Ergun Özbudun, "Millî Kültür Unsuru Olarak Devlet Anlayışı ve Devlet Yapısı", *Millî Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Düşünceler*, Ankara 1985, s. 46.

“*Mektepler Cumhuriyet esaslarına sadık kalmayı telkine mecburdur*”¹⁶ cümlesi ile ifade edildi. Buna paralel olarak, okullarda uygulanan öğretim programları, *lâiklik, çağdaşlaşma, müspet ilimler ve ulusal bütünlük* ilkelerine göre şekillendirildi.¹⁷

Eğitimin Türk Devriminin beklentilerini karşılayabilmesi için her şeyden önce, ülkenin en küçük yerleşim birimine kadar götürülmesi gerekiyordu. Atatürk 1 Kasım 1937’de TBMM’nin açılış konuşmasında şöyle diyecekti:

“*Arkadaşlar, büyük davamız, en uygar ve en zengin millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil düşüncelerinde temelli bir inkılâp yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa zamanda başarmak için, fikir ve hareketi beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı, sistemli bir plânla ve en rasyonel tarzda çalışmakla mümkün olabilir. Bu sebeple okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak; memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek, memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumları yaratmak; işte bu önemli ilkeleri en kısa zamanda temin etmek Millî Eğitim Bakanlığı’nın üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyettir.*”¹⁸

Cumhuriyet yönetimi, 1928 yılından itibaren bu yolda çok önemli girişimlerde bulundu. Bunların en önemlileri, aynı yıl gerçekleştirilen Harf Devrimi ve Cumhuriyet Döneminin en büyük okuma seferberliği ve halk eğitimi projelerinden biri olan Millet Mekteplerinin açılması idi.

1.3. Alfabe Sorunu ve Harf Devrimi

¹⁶ F.R.Unat, *a.g.e.*, s. 70. Atatürk Devrinde eğitimin en önemli görevinin Türkiye Cumhuriyeti’nin temel ilke ve değerlerini topluma öğretme ve benimsetme olduğu görüşü, daha sonraki yıllarda da devlet adamları tarafından kamuoyu önünde (CHP Genel Sekreteri Recep Peker’in 8 Mayıs 1935’te yaptığı radyo konuşması: “4. C.H.P. Büyük Kurultayı Bugün Açılıyor”, *Ulus*, 9 Mayıs 1935), Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünde (Ankara Mebusu Aka Gündüz’ün 26 Mayıs 1936’da yaptığı konuşma: *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, 1936, XI, 244) ve basın-yayın organlarında (Yaşar Nabi Nayır, “Türk Öğretmenleri ve Altıok”, *Ulus*, 6 Haziran 1935; M. Rahmi, “İlim ve İnkılâp”, *Fikirler*, III/49, 30 İkinci Kanun 1930, s. 10) dile getirilmişti.

¹⁷ Osman Kafadar, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Ankara 1997, s. 54.

¹⁸ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, I, Ankara 1945, s. 421.

Osmanlı İmparatorluğunda Arap alfabesinin yerine Lâtin alfabesinin kabul edilmesine ilişkin görüşlerin geçmişi 1860'lara kadar iniyordu.¹⁹ Bu görüşü savunanlardan bir kısmının tezi, böyle bir değişikliğin imparatorluğun tüm unsurlarını entegre edeceği idi. Fakat Lâtin alfabesini kabul etmek, Müslüman halk tarafından, çoğu kez, “gâvur olmak” şeklinde algılanmış; bunu savunanlar da, İslâm halkları arasındaki en önemli bağlardan birini koparmayı önererek, ülkenin bölünmesine yol açacak zararlı fikirleri savunmakla suçlanmıştı. Bununla beraber, söz konusu yıllarda bazı aydınların Lâtin alfabesinin kabulünden yana oldukları görülüyordu.²⁰ Bu görüşü savunanların oranı Cumhuriyete gelene kadar, her geçen gün biraz daha artacaktı.²¹

Tanzimatın ortalarından itibaren Türkiye'de, dilde canlı bir sadeleşme hareketi başlamıştı. Servet-i Fünuncular tarafından bir ara kesintiye uğratılan bu akım, 1910'lu yıllarda Genç Kalemler çevresinde gelişen “Yeni Lisan” hareketi ile ivme kazanmıştı. İkinci Meşrutiyet Devrinin hâkim ideolojisi olan Türkçülük ve onun beslediği millî edebiyat akımı da Türkçenin gelişimine katkıda bulunmuştu. Bu gelişmenin yönü, İstanbul Türkçesinin tüm Türklerin yazdığı ve konuştuğu dil haline gelmesiydi. Ziya Gökalp, Halide Edip ve Ömer Seyfettin'in başını çektiği Türkçecilik hareketi Atatürk Devri'nde de devam etti. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Peyami Safa, Falih Rıfkı, Ahmet Şükrü, Ahmet Cevat, Yunus Nadi, M. Fuat Köprülü, Refik Halit, Ruşen Eşref, Hamdullah Suphi gibi aydınlar *Cumhuriyet* ve *Hâkimiyet-i Milliye* gibi gazetelerde yayımladıkları makalelerinde, Yahya Kemal, Mehmet Akif, Faruk Nafiz, Orhan Seyfi, Enis Behiç, Halide Nusret, Kemalettin Kamu, Ahmet Hamdi, Cahit Sıtkı, Orhan Veli ve Arif Nihat da kaleme aldıkları şiirlerinde yepyeni, duru, anlaşılır ve gelişmeye müsait bir Türkçe kullanmaya başladı. Bu gelişme, Türkiye'de halkın okuma yazmaya ilgisini arttırma bağlamında son derece önemliydi.

¹⁹ B. Kodaman, *a.g.e.*, s. 55.

²⁰ Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları*, Ankara 1949, s. 174; Bilâl N. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, Ankara 1992, s. 18-39. Lâtin alfabesine geçmenin Türkleri İslâm birliğinden koparacağını savunanlar arasında ünlü “vatan ve hürriyet şairi” Namık Kemal de bulunuyordu. Keza, daha sonraları Lâtin alfabesinden yana tavır alacak olan Halide Edib de, 1912'de, Namık Kemal'inkine benzer gerekçelerle Arap alfabesine sahip çıkıyordu (Saadettin Buluç, “Osmanlılar Devrinde Alfabe Tartışmaları”, *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Ankara 1981, s. 46-47).

²¹ B. N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 28-30, 43-54.

Bu arada, Tanzimat'tan beri süregelen alfabe tartışmaları Kurtuluş Savaşı'nın ardından yeniden başlamıştı. 1923'te İzmir'de toplanan İktisat Kongresinde bazı delegeler, Lâtin alfabesinin kabulü yönünde bir yönerge vermiş, başta Kâzım Karabekir Paşa olmak üzere kongreye katılanların önemli bir kısmı bu girişime sert bir tepki göstermişti. Bu olayın ardından pek çok yazar veya aydın, gazetelerde bu konuyu işleyerek, birbirinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdi. Bu arada, ülkenin tek üniversitesi olan Dârülfünun çevresinde egemen olan görüş, mevcut alfabenin ıslâhı idi. Bu görüş Fuat Köprülü tarafından da savunulmaktaydı.²²

Türkiye'de, alfabe tartışmaları devam ederken bu konuda Türk dünyasında son derece radikal gelişmeler oluyordu. Azerbaycan 1922 yılında Lâtin alfabesini kullanmaya başlamıştı. 1926'da toplanan Bakü Türkoloji Kongresinde tüm Türk topluluklarının Lâtin esaslı tek bir alfabeğe geçmesi yolunda bir tavsiye kararı alınmıştı. Nitekim, bu karar, kongreden sonra başta Özbekistan olmak üzere öteki cumhuriyetlerde de hayata geçirilmeye başlanmıştı. Lâtin alfabesi, kısa süre sonra, bu toplulukların eğitim yaşamında önemli gelişmelere yol açmıştı.²³ Bu sonuç Türkiye'de harf devriminden yana olan siyasîlere ve aydınlara görüşlerini daha güçlü bir sesle ve daha uygun bir ortamda savunma olanağı vermişti.²⁴

Nitekim 1926 yılında Lâtin alfabesine geçilmesi fikri daha geniş bir kabul görmeye başladı. Tartışmalar, bu alfabenin kabul edilip edilmemesinden çok Türk diline uygun olup olmadığı üzerinde yoğunlaştı. Bu arada, alfabe değişikliğine karşı olanlar da kampanyalarını genişletti.²⁵ Fakat onların bu son direnişleri de bir sonuç vermedi. Haziran 1927'de Mustafa Kemal, Maarif Vekâleti'ne Lâtin alfabesine geçiş için hazırlıklara başlanmasını bildirdi. Çalışmalar sonunda akademik ve hukukî bir altyapı oluşturuldu ve 1928 yılında 1353 sayılı yasa ile Lâtin alfabesi kabul edildi.²⁶ Bu şimdiki kadar yapılanlar arasında en radikal devrimlerden biriydi. Başta Atatürk

²² Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara 1982, s. 87-88; Ahmet Merdivenci, *Türk Yazı Devrimi ve Yurt Dışındaki Türklere Yansımaları*, İstanbul 1980, s. 47-48.

²³ B. N. Şimşir, *a.g.e.*, s.131-155; M. Ergün, *Atatürk...*, s. 91.

²⁴ Hasan Eren, "Millî Kültür Unsuru Olarak Türk Dili", *Millî Kültür Unsurlarımız...*, s.56.

²⁵ M. Ergün, *Atatürk...*, s. 90-91.

²⁶ Nevzad Ayas, *Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi*, Ankara 1948, s. 91.

olmak üzere devlet adamları ve aydınlar, Harf Devrimi'nin başarıya ulaşması için yurt genelinde yoğun bir kampanya başlattı.

2. Millet Mektepleri

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Harf Devrimi'nin nihaî amacına ulaşmasını sağlamak ve böylece yeni harfleri kısa sürede milletin büyük bir bölümüne öğretebilmek için bu kampanyanın başına kendisi geçti. Tıpkı on yıl önce işgal kuvvetlerine karşı verilen savaşta olduğu gibi, bütün Türk ulusu Gazi'nin etrafında birleşti. Onun kampanya kapsamında yaptığı yoğun ve özverili çalışmalarından dolayı²⁷ kendisine Baş öğretmen unvanı verildi.²⁸

Harf Devrimi, basında da etkisini gösterdi. Gazeteler önceleri birkaç sayfalarını yeni harflerin öğretilmesi amacıyla Lâtin harfleriyle yayınlarken, yasanın öngördüğü tarihten itibaren Arap harflerini tamamıyla terk etti. Bu arada, devlet daireleri, hapishaneler, ordu, Cumhuriyet Halk Partisi ve Türk Ocakları yeni harflerin öğretilmesi için kurslar açtı. Bu kurslar yeni alfabeyi öğrenmek için hizmet içi eğitim gören öğretmenler tarafından yürütüldü. Fakat hükümet, bütün bu çalışmaları yeterli görmeyip yeni Türk harfleriyle okuma yazma seferberliğini, örgütlü ve disiplinli bir eğitim faaliyetine dönüştürmek için mevcut çalışmaları kurumsallaştırmaya karar verdi.²⁹

Bu karar uyarınca, 11 Kasım 1928'de kabul edilen Millet Mektepleri Talimatnamesi ile *“Yeni Türk harflerinin kısa bir zamanda ve kolay surette her ferde okuyup yazabilmek imkânını bahşeden mahiyetinden Türk milletini azamî surette istifade ettirmek ve büyük halk kitlelerini okuryazar bir hale getirmek”* için, Millet Mektepleri Teşkilâtı kuruldu.³⁰ Bu amaç, bir yıllık uygulama sonunda elde edilen bulgulara dayanarak hazırlanan yeni talimatnamede, *“Türkiye halkını okuyup yazmaya muktedir bir hâle getirmek ve ona hayat ve maişetinin istilzam ettiği*

²⁷ A. Merdivenci, *a.g.e.*, s. 61-102.

²⁸ 11 Kasım 1928 tarihli *Millet Mektepleri Talimatnamesi*'nin [MMT 1928] 4. maddesine göre, Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal, Millet Mektebi örgütünün hem “reis-i umumî”si, hem de “baş muallim”i idi (*Düstur*, 3. Tertip, X, Ankara 1934, s.11).

²⁹ Mücteba İlgürel, “Millet Mektepleri”, *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1973, s. 27-29.

³⁰ MMT 1928, madde: 1.

ana bilgileri kazandırmak” şeklinde değiştirildi.³¹ Bu değişiklikle Millet Mekteplerine, yalnız okuma yazma öğretme değil, fakat aynı zamanda halk ve yurttaşlık eğitimi görevi de verilmiş oldu.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Millet Mektepleri Teşkilâtı Umumî Reisi ve Baş öğretmeni idi. O günlerin heyecanı ile, halkın yeni Türk harflerini sevmesini ve öğrenmesini sağlamak için Gazi ile birlikte diğer devlet erkânı da bu teşkilâttâ görev almıştı. Örneğin, TBMM Reisi, Başvekil, İcra Vekilleri, Erkân-ı Harbiye Reisi ve Halk Fırkası Umumî Kâtibi bu teşkilâtın reisleri arasındaydı.³² Gazi başta olmak üzere tüm bu teşkilât üst yönetimi, görev tanımlarına uygun olarak yurda dağılıp söz konusu propaganda faaliyetine katılmıştı.³³

Millet Mektepleri Teşkilâtının çatısı altında şu eğitim ve öğretim kurumları bulunuyordu:³⁴

A. Öğrenim çağını geçirmiş olup ne eski Arap ve ne de Türk harflerini bilen vatandaşların Türk harfleriyle okuma yazma öğrenmelerini sağlamak üzere açılan dört aylık Millet Mektepleri: *A Dershaneleri*.

B. Arap harfleriyle okuyup yazan ancak Türk harflerini bilmeyen vatandaşların Türk harfleriyle okuma yazma öğrenmelerini sağlamak için açılan iki aylık Millet Mektepleri: *B Dershaneleri*.

İllerde Millet Mekteplerinin örgütlenmesinden sorumlu özel bir heyet oluşturulmuştu. Vali başkanlığındaki bu heyet, savcı, defterdar, baş mühendis, sağlık müdürü, jandarma komutanı, muhasebe müdürü, il meclisi üyelerinden bir kişi, belediye başkanı, Halk Partisi il başkanı ve eğitim müdüründen oluşuyordu. Ayrıca ilçelerde ve bucaklarda da

³¹ “Millet Mektepleri Talimatnamesinin Tadil Edilen Yeni Şeklinin Mer’iyete Vazına Dair Kararname” *Düstur*, 3. Tertip, X, Ankara 1934, s. 1925; Mihriban Kurt, *Millet Mektepleri*, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000, s. 59.

³² MMT 1928, madde: 4-5.

³³ Bu kampanya kapsamında bizzat Atatürk’ün kendisi, pek çok ili kapsayan çok uzun bir yurt gezisine çıktı (Afet İnan, “Ellinci Yılında Türk Harf Devrimi”, *Harf Devriminin 50. Yılı...*, s.81-83; bu gezi sırasında yaptığı ve Harf Devrimi’nin önemini anlattığı Tekirdağ’da yaptığı konuşmanın metni: *Aydın Tarihi*, XVII/52, (1928), s. 3722). Onu izleyen Başbakan İsmet Paşa ve TBMM Başkanı Kâzım Paşa seçim bölgeleri olan Malatya ve Balıkesir’e giderek yeni Türk Alfabeti ile okuma yazma seferberliğine destek verdi (*Aydın Tarihi*, XVII/54, (1928), s. 3727, 3965).

³⁴ MMT 1928, madde: 2.

kaymakam ve bucak müdürünün başkanlığı altında özel kurullar oluşturulmuştu.

Bölgelerindeki Millet Mekteplerinden ilköğretim müfettişleri sorumluydu. Her öğretmen de bulunduğu yerde 30 – 50 vatandaşın katılacağı bir Millet Mektebi dershanesinin öğretmenliğini yapmakla yükümlüydü. Ayrıca Millet Mektepleri Teşkilâtı yurdun her köşesine ulaşabilmek için gezici öğretmenler ağı kurmuş, böylelikle okulu bulunmayan köylerdeki halka yeni harflerin öğretilmesi amaçlanmıştı.

Millet Mektepleri il, ilçe, bucak ve köy kurullarının görevleri ise şöyle belirlenmişti: Dershaneler hazırlanacak, bunun için okullar, camiler, hükümet salonları, kulüpler, kahveler gibi toplanmaya elverişli bütün yerler kullanılacak, hazırlanan dershanelerin tüm ihtiyaçları karşılanacak, öğretim araç ve gereçleri sağlanacak, yani gezici öğretmenlerin işleri kolaylaştırılacaktı.³⁵

1928'de dershaneler için ideal öğrenci yaşı 16 – 30 olarak kabul edilmişti.³⁶ Üst yaş limiti, talimatnamede bir yıl sonra yapılan değişiklikle 45'e çıkarılmıştı.³⁷ Devlet, halkın bu mekteplere devam etmesini sağlamak için basın ve yayın organlarının desteğini sağlamıştı. Nitekim bazı gazete ve dergilerde, halkı teşvik etmek amacıyla ilânlar yayınlanmıştı. *Fikirler* dergisinde yayınlanan şu ilân bunların tipik bir örneğiydi:

“Vatandaş!

Millet Mekteplerine bir erkek, bir kadın, bir çocuk ne bulursan gönder. Mahallende, dairende, mektebinde, ticarethanende, evinde okuryazar olmayan Türk kalmasın.”³⁸

Millet Mektepleri Teşkilâtı içinde bir de propaganda kurulları vardı. Bunlar halkın yeni harfleri öğrenme şevk ve heyecanını arttırmak üzere oluşturulmuştu. Bu kurulların görevleri arasında, sinema ve tiyatrolarda, kahvehane, gazino gibi yerlerde, halkın herhangi bir nedenle toplandığı ortamlarda okuyup yazmanın yararları konusunda konferanslar verme, eğitici afişler asma, ilgi çekici gösteriler düzenleme,

³⁵ M. Kurt, *a.g.t.*, s. 61-64.

³⁶ MMT 1928, madde: 26.

³⁷ *Düstur*, 3. Tertip, X, s. 1926.

³⁸ *Fikirler*, III/49, 30 İkinci Kanun 1930, arka kapak içinde.

radio konuşmaları ve benzeri yollarla halkı aydınlatma gibi etkinlikleri yapma yer alıyordu.³⁹

Millet Mekteplerinin eğitime başladığı 1 Ocak 1929 tarihi⁴⁰ bütün yurtta “Maarif Bayramı” ilan edilmiş, okullar süslenmiş ve ışıklandırılmıştı. O gün şehirlerde *yeni harfler marşı* bandolar eşliğinde söylenmiş, halk büyük heyecana kapılmıştı.⁴¹

Millet Mektepleri faaliyete geçmeden önce, yeni alfabenin öğretimiyle görevlendirilecek öğretmenler bir kurstan geçirilerek kendilerine yeni harfler öğretilmişti. Öğretmenlere yönelik olarak açılan bu kurslara 15.000 civarında öğretmenin katılımı sağlanmıştı.⁴² Ayrıca azınlık okullarındaki Türkçe, Tarih ve Coğrafya öğretmenleri de Millet Mekteplerinde görevlendirilmişti. Maarif Vekili Mustafa Necati, Millet Mektepleri dershanelerinde görevlendirilecek öğretmenlerin moral ve meslekî motivasyonunu arttırmak için bir takım önlemler almıştı. Bunlar arasında, kendilerine yeni harfleri öğretme ve okuma yazma seferberliğinin başarıya ulaşmasının ulus ve ülke bakımından önemini belirten mektuplar göndermek⁴³ ve maddî destek sağlamak da bulunuyordu.⁴⁴

³⁹ MMT 1928, madde: 44. Millet Mektebi Teşkilâtı Talimatnamesinde bu propagandalarda ölçünün kaçırılarak halkın tepkisine yol açılmaması konusunda dikkat çekici bir madde bulunmaktaydı: Her ne kadar Talimatname'nin 44. maddesinde; “*Propaganda faaliyeti ve vesaiti ancak lüzumu kadar istimal edildikleri takdirde müfit olurlar. Bunun için de itidale riayet şart olup halkı taciz etmemek lâzımdır*” dense de esasen Millet Mekteplerine çeşitli mazeret ve ihmal sebebiyle gelmeyenler polis tarafından takip edilmekteydi (M. İlgürel, *a.g.m.*, s.30-31).

⁴⁰ *Ayın Tarihi*, Sayı: 70, (1930), s. 5453.

⁴¹ M. İlgürel, *a.g.e.*, s.30.

⁴² M. Rauf İnan, *Mustafa Necati, Kişiliği, Ulusal Eğitime Bakışı, Konuşma ve Anıları*, Ankara 1980, s. 192. Öğretmenler için açılan “Alfabe Kursları”na katılmak zorunluuydu. Bu nedenle açılan kurslara katılım çok yüksekti. Örneğin sadece İstanbul Maarif Eminliği Mıntıkası dahilinde açılan kurslara altı binin üzerinde öğretmen katılmıştı (“Yeni Harfleri Herkes Öğreniyor”, *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1928). Kurslara katılan öğretmenler, program sonunda bir sınava tabi tutuluyor, başarılı olanlara öğretmenlik yapabileceklerine ilişkin bir “vesika” veriliyordu. Bu kurslar daha sonraki yıllarda da açılacaktı. Bunlara paralel olarak, Harf Devriminden sonra öğretmenlere yeni harflerin doğru ve güzel yazılış yöntemlerini öğretmek üzere “Yazı Kursları” da açılmıştı (Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Ankara 1996, s. 123-124).

⁴³ M. R. İnan, *a.g.e.*, s. 192.

⁴⁴ Yahya Akyüz, *Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri (1848-1940)*, Ankara 1978, s. 278.

Millet Mektepleri A ya da B Dershanelerinden birini başarıyla tamamlayanlara birer *Millet Mektebi Şehadetnamesi* veriliyordu. Her dershanenin en başarılı üç öğrencisine Atatürk tarafından imzalanan bir Teşkilât-ı Esasiye Kanunu veriliyordu.⁴⁵ Bu ödül, bir bakıma, Millet Mekteplerinde yurttaşlık eğitimine verilen önemin bir göstergesiydi.⁴⁶

Millet Mektepleri Talimatnamesine göre, bu kurumlardan mezun olanlara, açılacak ziraat, ticaret ve sanayi kurslarına girişte öncelik tanınıyor; Millet Mektebi yöneticilerince uygun hediyeler veriliyor; Maarif Vekâleti'nin halka yönelik yayımlarından parasız faydalanma hakkı tanınıyordu.⁴⁷ Bu arada, onların öğrendiklerini unutmaması için haftalık bir *Halk* dergisi yayınlanıyordu.

Millet Mektepleri uygulaması bütün dünyada yetişkin eğitimi kapsamında kabul edilen tüm bireyleri içermekteydi. Millet Mektepleri Talimatnamesi ile her Türk vatandaşı bu teşkilâtın üyesi kabul edilmiş ve böylece, eğitim öğretim hizmetleri yetişkin tüm kadın ve erkeklere ulaştırılmaya çalışılmıştı.⁴⁸ İlk beş yıllık dönemde (1928-1933) Türkiye genelinde 54.050 Millet Mektebi dershanesi açılmış; yalnız birinci yılın sonunda 1.045.500 kişinin katılımı sağlanmıştı. Bu miktar, toplam nüfusu 14 milyon civarında olan bir ülke için oldukça büyüktü.⁴⁹ Maarif Vekili Esat Bey'in Haziran 1932'de verdiği bilgilere göre, bu tarihe kadar Millet Mekteplerine devam edenlerin sayısı 2,5 milyonu geçmişti.⁵⁰ Fakat bu tarihten sonra bu katılım oranı hızla düşmüştü.⁵¹ Buna rağmen

⁴⁵ MMT 1928, madde: 45-46.

⁴⁶ Y. Akyüz, *Türk Eğitim...*, s. 351.

⁴⁷ MMT 1928, madde: 47.

⁴⁸ MMT 1928, madde: 3; T. C. Maarif Vekâleti, *Millet Mektepleri Talimatnamesi*, Ankara 1929 [MMT 1929], madde: 7-8; *Yedinci Millî Eğitim Şurası (5-15 Şubat 1962)*, İstanbul 1991, s. 297.

⁴⁹ S. Bülbül, "Türkiye'de Okuma-Yazma Öğretimi Çalışmaları ve Alınan Sonuçlar", *Okur-Yazarlık ve Temel Öğrenme İhtiyaçları*, Ankara 1990, s. 4.

⁵⁰ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi* [TBMM ZC], 25.6.1932, IX, 321. Eldeki kaynaklara göre Millet Mekteplerine devam edenlerin hepsi okuma yazma öğrenip diploma almamıştır. Bu nedenle 1932'nin sonlarına doğru Maarif Vekilinin sözünü ettiği miktarda yurttaşın diploma aldığı söylenemez. Cevdet Perin *Atatürk Kültür Devrimi* (3. Baskı, İstanbul 1982) adlı eserinde (s. 76) 1936 yılına kadar Millet Mekteplerinde A ve B Dershanelerine devam edip diploma alan yurttaşların sayısının 2.546.000'e ulaştığını kaydetmektedir. Bu arada, Yahya Kemal Kaya ise *İnsan Yetiştirme Düzenimiz* (Ankara 1974) adlı eserinde (s. 107), 1949 yılına kadar A Dershanelerini bitirip okuma yazma öğrenenlerin sayısının 1.400.000 olduğunu belirtmektedir.

⁵¹ Bununla birlikte, 1934 yılında, İzmir ve kazalarında çoğu köylerde olmak üzere 278 Millet Mektebi dershanesi açılmıştı (*Aydın Tarihi*, Sayı: 12², (1934), s. 2), Aynı yıl Antep'in kasaba ve köylerinde de 97 Millet Mektebi faaliyet göstermişti. Bu

men, gerek Millet Mekteplerinin gerekse öteki örgün eğitim kurumlarının yoğun faaliyetleri sonucunda, 1927'de % 10.7 olan okuryazar oranı, 1940'a gelindiğinde % 22.4'e yükselmişti.⁵² Bu artış Harf Devrimi'nin önemli ölçüde amacına ulaştığını gösteriyordu.

Her ne kadar Millet Mekteplerinin ilk görevi halka Lâtin alfabesi ile okuma yazma öğretmek ise de, zamanla buna Türk Devrimi ilkelerinin öğretilmesi ve telkini, genel kültür, yurt sevgisinin arttırılması ve yurttaşlık hak ve ödevleri bilincinin geliştirilmesi gibi görevler de eklenmişti. Dolayısıyla okuma yazma öğretiminin yanında, sözü edilen konularda düzenlenen konferanslar bu kurumların olağan etkinlikleri arasına girmişti.⁵³

Millet Mekteplerinin en önemli amaçlarından biri de, yukarıda kısaca değinildiği gibi, Türk halkına “*hayat ve maişetinin istilzam ettiği ana bilgileri kazandırmak*”tı.⁵⁴ Bu amacı gerçekleştirmek için de, programa Hesap, Sağlık ve Yurt Bilgisi dersleri koymanın yanı sıra “*umumun menfaatlerine hadim müesseselerde halk okuma odaları tesis etmek*”, yani halkı kahvelerden kütüphanelere yönlendirmek amacıyla bir takım önlemler alınmıştı. “*Beden, ruh ve kafa gelişmesi bir aradadır*” ilkesi doğrultusunda bir saatlik sağlık dersleri için; a) beden, organlar ve görevleri hakkında esaslı fikirler almak; b) ferdi ve sosyal sağlığı koruma ilkelerini öğrenmek ve alışkanlıklar kazanmak şeklinde genel amaçlar belirlenmişti. Devlet, Millet Mekteplerinde verilecek sağlık eğitiminden, son yüzyıllarda bozulan Türk ulusunun sağlığını düzeltme ve onu amansız salgın hastalıklardan kurtarma yolunda çok şey bekliyordu. Bu alanda sağlanacak gelişme, Türk'ün iş veriminin artmasını ve yurt

---

ikinci ilde mekteplere devam eden öğrenci sayısı, 2.731'di. Fakat bunların yalnız % 4.1'i kadındı (*A.g.e.*, Sayı: 13², (1934), s. 27).

⁵² Y. Akyüz, *Türk Eğitim...*, s. 351.

⁵³ Bu tür etkinliklerin pratikte bir faydası da “fikir dinlemeye alışkın bir kütlenin vücuda getirilmiş olması” idi (Robert K. Fullinwider, “Patriotic History”, *Public Education in a Multicultural Society, Policy, Theory, Critique*, (Ed: Robert K. Fullinwider), Cambridge 1996, s. 206).

⁵⁴ Millet Mekteplerinin böyle bir misyona sahip olduğu, Maarif Vekili Esat Bey'in TBMM'de 25 Haziran 1932 günü yaptığı konuşmada da dile getirilmişti (*TBMM ZC*, 25.6.1932, IX, 321). Mekteplerin bu misyonu, Harf Devrimi'nin amacına ulaşmasına yardımcı olmak, başka bir ifadeyle yeni Türk Alfabesiyle Millet Mekteplerinin çalışmalarını desteklemek amacıyla 11 Şubat 1929 tarihinden itibaren yayınlanan *Halk* dergisinin birinci sayısında da belirtilmişti (M. Şakir Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi*, Ankara 1981, s. 68-69).

savunmasında cesaret, beceriklilik ve dayanıklılığa kavuşmasını sağlayacaktı.⁵⁵

Sonuç olarak Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında aşağı yukarı ülkenin her köşesinde açılan Millet Mektepleri okuma yazma öğretimi ve halk eğitimi kapsamındaki verimli faaliyetlerinin yanı sıra günümüzdeki yaygın eğitim hareketlerine kaynak ve örnek oluşturacak derecede önemli bir deneme olmuştu.⁵⁶ Hiç kuşkusuz, bu kurumların en önemli özelliklerinden biri Türkiye'de ilk kez İkinci Meşrutiyet Devrinde okul programlarında görülen yurttaşlık eğitimine, Cumhuriyetin temel ilkelerini geniş kitlelere ulaştırmak üzere bir yaygın eğitim programında yer vermesiydi.

3. Millet Mekteplerinde Yurttaşlık Eğitimi

3.1. Genel Olarak Yurttaşlık Eğitimi

Geniş anlamda yurttaşlık, halk veya yetişkin eğitimi, yurttaşların çalışma gücünü arttırmak, yaşayış seviyesini yükseltmek, millî ve insanî becerilerini geliştirmek amacıyla okul eğitimi dışında veya onunla birlikte sürdürülen eğitim ve öğretim çalışmalarıdır.⁵⁷ Dar ya da sosyal bilgiler öğretim programlarındaki anlamıyla yurttaşlık eğitimi ise demokratik bir toplumda hak ve sorumluluklar bağlamında bilgiye dayanan kararlar almayı sağlamak için gerekli bilgi, beceri ve tutumları geliştirmeyi amaçlar.⁵⁸

Geniş anlamıyla yurttaşlık eğitimi, Türkiye'de oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Geleneksel olarak Osmanlı toplumunda camiler, tekke ve zaviyeler, kıraathaneler, kütüphane ve sahaflar vs. birer halk eğitim veya yurttaşlık eğitim merkezi gibi faaliyet göstermişti.⁵⁹ Bugünkü yurttaşlık öğretim programlarının içerdiği konulara ilişkin bilgilerin çoğu o günkü toplum yapısı ve devlet ideolojisine paralel olarak, yukarıda sözü edilen kurumlar aracılığı ile kuşaktan kuşağa aktarılıyordu. Bununla beraber, Tanzimat sonlarına kadar örgün eğitim kurumları aracılığı ile tüm kitleye böyle bir eğitim götürme çabası görülmemiştir.⁶⁰

⁵⁵ *CHP Programı 1932*, Ankara 1932, s. 65.

⁵⁶ Veysi Erken, "Millet Mekteplerinin Yaygın Eğitimdeki Önemi", *Mustafa Necati Sempozyumu*, Kastamonu 9-11 Mayıs 1991, s. 140.

⁵⁷ R. Havighurst – B. Neugarten, *Society & Education*, Boston 1957, s. 261.

⁵⁸ Janet Edwards – Ken Fogelman, "Introduction", *Developing Citizenship in the Curriculum*, (Ed.: J. Edwards ve K. Fogelman), London 1993, s. 2.

⁵⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, (6. Baskı), İstanbul 1997, s. 91-94.

⁶⁰ T.C. Maarif Vekilliği, *Maarif İlgili Kanunlar*, I, İstanbul 1940, s. 3.

Osmanlı İmparatorluğunda, dar anlamıyla veya bugünkü manada yurttaşlık eğitimi İkinci Meşrutiyet Devri'nde başlamıştı. Bu devirde İttihat ve Terakki Partisi bir taraftan Osmanlı yurttaşlarını meşrutî monarşinin yurttaşlara getirdiği hak ve sorumlulukları öğretmek, diğer yandan da önceleri Osmanlılık, daha sonra da Türkçülük bilincini geliştirmek amacıyla örgün eğitim kurumlarında yurttaşlık eğitimine başlamıştı. Bu amaçla da Cumhuriyet Dönemi'nde Yurt Bilgisi veya Yurttaşlık Bilgisi adlarıyla okutulan dersi, ilk ve orta öğretim kurumları programlarına koymuştu.⁶¹

Millî Mücadele yıllarında İkinci Meşrutiyet Devrinde geliştirilen öğretim programları aşağı yukarı hiç değiştirilmeden uygulanmıştı. Bu arada, halkı düşman işğaline karşı mücadeleye çağırarak, yurt sevgisini güçlendirmek gibi amaçlarla yurdun çeşitli yerlerinde kongre ve mitingler düzenlenmişti. Fakat bugünkü anlamda tek somut yurttaşlık eğitimi denemesi, Ankara'da açılan *Serbest Âli Dersler Müessesesi-i İlmiyyesi*'nin faaliyetleri idi. Genellikle Ankara'da görev yapan her kademedeki memurlarla öğretmenlerin katıldığı bu kurslar halka da açıktı. Ancak katılan kamu görevlilerinin çokluğu ve Ankara Dârülmuallemi [Erkek Öğretmen Okulu] konferans salonunun küçük olması nedeniyle halkın izlemesi pek mümkün olamamıştı. Bu kurumda Cemal Hüsnü [Tagay], Kâzım Nami [Duru], Yusuf Akçura, Veled Çelebi, Mahmud Esat [Bozkurt] ve Hasan [Saka] gibi, daha sonra Cumhuriyet yönetiminde devletin önemli kademelerinde görev alacak kimseler iktisat, eğitim, XX. yüzyıl ve *Şark Meselesi*, devletler hukuku ve maliye gibi konularda dersler vermişti. Buradaki eğitim ve öğretim bir bakıma katılımcıları bir yandan Türkiye'nin haklı davası konusunda bilinçlendiriyor diğer yandan da dünya görüşü yönünden Cumhuriyet rejimine hazırlıyordu.⁶²

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren örgün eğitim kurumları programlarında yurttaşlık eğitimi önemli bir yer tutmuştu. Bununla beraber, bu eğitimden beklenen fayda istenen düzeyde sağlanamamıştı. Uzun bir süre dersin adının Yurt Bilgisi mi Yurttaşlık Bilgisi mi olması gerektiği konusunda yapılan tartışmaların, insan olgusunu ön planda tuttuğu gerekçesiyle, Yurttaşlık Bilgisi'nde karar kılınarak sona

⁶¹ Y. Akyüz, *Türk Eğitim...*, s. 232, 236.

⁶² Cemil Öztürk, "Millî Mücadele Ankara'sında Bir Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu: Serbest Âli Dersler Müessesesi-i İlmiyyesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi / Atatürk Yolu*, Yıl: 7, Cilt: 4, Sayı: 13, Mayıs 1994, s. 55-63.

ermesinin ardından, itirazlar bu kez de ders kitaplarının içeriği noktasında yükselmişti. 1943 yılının İkinci Maarif Şûrası'nda konuşan Esat Arsebük bu sorunu şöyle ifade etmişti:

“Şimdiye kadar Yurt Bilgisi unvanı altında ilk ve ortaokullarda okutulan dersin daha ziyade amme hukuku mevzuuna taalluk ettiği ve amme hukukuna müteallik derslerin Hukuk Fakültesinde bile son sınıflarda okutulduğu halde –ki ancak o zaman anlaşılır– bunun ilk ve ortaokullarda okutturulması hakikaten biraz tuhaf olur. Bu itibarla yeniden yazılması gereken yurt bilgisinin hukukçu olan ve daha ziyade çocukların anlayabileceği örneklerle izah edebilecek kabiliyette olan mütehassıslara yazdırılmasını ve bunun için hukuk fakültelerine bu vazifenin verilmesini gerekli görüyorum. Öyle zannediyorum ki, hukukî mefhumlar üzerinde salahiyetle tasarruf edebilen kalemler tarafından yazılacak kitap çocuklara daha faydalı olacaktır.”⁶³

İlk ve ortaokullardaki Yurt Bilgisi veya Yurttaşlık Bilgisi dersinin amacı, çok üretip az tüketen, başkalarının emek ve haklarına saygılı olan, toplum karşısındaki görevlerinin bilincinde, hizmet duygusu kuvvetli yurttaşlar yetiştirmektir. Böylece Türk ekonomisi atıl konumdaki servet kaynaklarını işleterek ülkenin refah seviyesini yükseltebilecekti. Bu da eğitimin Türk ekonomisine en büyük yararı olacaktı.⁶⁴

3.2. Millet Mektepleri Programında ve Ders Kitaplarında Yurttaşlık Eğitimi

Herhangi bir ülke, eğitim sistemini kurarken veya geliştirirken, ekonomisinin ihtiyaçları ve vatandaşlarının istekleri ile millî kültürü, örf ve âdetleri, manevî ve moral değerleri arasında iyi bir denge kurmak, eğitim politikalarını, kültürel, sosyal ve ekonomik kalkınma politikalarının bir bölümü olarak, kalkınma hedef ve programlarının içinde belli bir yere oturtmak zorundadır. Böylece, gerçekleştirilen bu denge sayesinde eğitim, toplumu oluşturan bireylerin (a) iyi bir insan, (b) iyi bir vatandaş ve (c) iyi bir üretici olarak yetişmelerini sağlayabilir.⁶⁵

⁶³ Maarif Vekilliği, *İkinci Maarif Şûrası (15-21 Şubat 1943)*, İstanbul 1991, s. 140.

⁶⁴ *A.g.e.*, s. 147.

⁶⁵ Edward J. Power, *Philosophy of Education, Studies In Philosophies, Schooling and Educational Policies*, New Jersey 1982, s. 347-348.

Türk Devriminde eğitimin öncelikli amacı *cumhuriyet insanını* yetiştirmektir. Devrim, Türk toplumunu siyasî ve ekonomik bakımdan olduğu gibi sosyal ve kültürel yönden de yeniden yapılandırmayı amaçlıyordu. Atatürk'e göre, yüzyıllardan beri Doğudan ve Batıdan aldığı pek çok yabancı unsur dolayısıyla Türk milletinin *millî seciyesine* yabancılaşan mevcut eğitim sistemi bunu başaramazdı.⁶⁶ Dolayısıyla yeni eğitim sistemi oluşturulurken genel amaçların cumhuriyetin temel niteliklerine uygun olarak yeniden belirlenmesi gerekiyordu. Nitekim yapılan devrim ve reformlarla, birkaç yıl içinde cumhuriyet eğitiminin alt yapısı oluşturulmuştu. Fakat bu yalnızca bir başlangıçtı. Cumhuriyetin temel değerlerini topluma ulaştırmak için, tüm ulusu okuryazar hale getirmek gerekiyordu. Genel nüfusunun yalnız % 10'a yakın bir kısmı okuryazar olan bir ülkede bunu başarmak ancak zamanla mümkün olabilirdi.

Bu nedenle, cumhuriyetin liderleri altyapı yetersizliği dolayısıyla halka ulaşmada sıkıntı yaşanan bir dönemde Millet Mekteplerini, bu boşluğu dolduracak önemli bir köprü olarak görmüşlerdi.⁶⁷ Buna bağlı olarak da söz konusu kurumlar yalnız okuma yazma öğretilen yerler olmaktan çıkartılarak birer halk eğitim/yurttaşlık eğitimi merkezleri haline getirilmişti. Öyle ki Millet Mektepleri örgütü içinde yer alan A dersanelerinde yalnız okuma yazma öğretilirken, B dersanelerinde A dersanelerini bitirerek okuyup yazmayı öğrenmiş yurttaşları, “hayat ve maiyetlerinin ve vatandaşlık sıfatlarının” gerektirdiği temel bilgilerle donatmak üzere⁶⁸ bir bakım derslere yer verilmişti. Bu dersler, Kıraat ve

⁶⁶ Atatürk, 1921'de Ankara'da toplanan Maarif Kongresinin açılışında yaptığı konuşmada bu konuda şunları söylemişti: “... *Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usûllerinin milletimizin gerileme tarihinde en önemli etken olduğu kanaatindeyim. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrim batıl inançlarından ve doğuştan sahip olduğumuz özelliklerle hiç ilgisi olmayan yabancı fikirlere, Doğudan ve Batıdan gelebilen tüm etkilerden tamamen uzak, millî ve tarihî özelliklerimizle uyumlu bir kültür kastediyorum.*” (Y. Akyüz, *Türk Eğitim...*, s. 279-280; sadeleştirilmiş metin: Aydın Sayılı, “Atatürk ve Millî Kültür”, *Millî Kültür Unsurlarımız...*, s. 46).

⁶⁷ Adana Maarif Emni İsmail Habib, kenti ziyaret eden Mustafa Kemal Atatürk'e verdiği brifingde, bu bakış açısını şöyle ifade etmişti:

“*Bu millet dersanelerinde en mühim bir kârımız da halkı yalnız ümmilikten kurtarmakta değil aynı zamanda halkı irşatta tecelli etti. Eskiden halka konferans vermek isteyenler halkın rağbet etmediğini ileri sürerlerdi. Halbuki yeni Harf İnkılabı neticesi olarak millet dersaneleri sayesinde binlerce halk kendiliğinden ayağımıza gelmiş oldu.*” (“Gazi Adana'da İken”, *Çukurova'da Memleket*, Yıl: 2, Sayı: 25-38, 1 Mart 1931, s. 14-15.)

⁶⁸ MMT 1928, madde: 5.

Tahrir [Okuma ve Yazma], Hesap ve Ölçüler, Sağlık Bilgisi ve Yurt Bilgisi idi.⁶⁹

Maarif Vekâleti, Millet Mekteplerinde haftada bir saat verilecek Yurt Bilgisi dersinin amacını “*talebeye vatan, millet, vatandaşlık hak ve vazifeleri hakkında bir vatandaşın bilmesi lazım olan asgarî malumatı kazandırmak...*”⁷⁰ olarak belirlemişti. Bu amaç, Yurt Bilgisi dersine son derece önemli bir misyon yükliyordu. İbrahim Hilmi, 1931 yılında bu derste okutulmak üzere yazdığı kitapta böyle bir misyonun gerekliliğini şöyle açıklıyordu:

“Bir vatandaş, içinde doğup büyüdüğü, yaşadığı vatanı, memleketi, memleketinin idare teşkilâtını bilmezse o vatanın hakikî evlâdı gibi nasıl övünebilir?”

Yurdunu çok iyi tanıyan, vatan ve hürriyet aşkını duyan, hak ve adalete hürmet, memleketin kanunlarına itaat eden, aile ve vatandaşlarına karşı her an fedakârlık yapmaya hazır bulunan insana iyi vatandaş denebilir.

*Vatandaşlık hak ve vazifesi de ancak yurt bilgisini okumakla öğrenilir.*⁷¹

Maarif Vekâleti tarafından hazırlanan programa göre⁷² bu kurumlarda okutulacak Yurt Bilgisi dersi –orijinal yazılışlarıyla– şu konu başlıklarını içeriyordu:

Türk Bayrağı, Türk Bayrağının dalgalandığı yerler: Türkiye, Türkiye'nin Hudutları, Türkler, Nüfusumuz, Türk Devleti, Türk Milleti, Devlet Ne Demektir?, Türk Milletinin Eskiliği, Eski Zamanlarda Türk Devletleri, Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu, Sultanlar İstibdadının Neticeleri; Meşrutiyet, Meşrutiyetin Bozulması, Büyük Harp, Türkiye'nin Düşmanlar Tarafından İstilâsı, İstiklal Muharebesi, Büyük Gazi'nin Hizmetleri, Türk İstiklâl ve Hürriyeti, Cumhuriyet, Millî Hakimiyet, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun Esas Maddeleri, Türklerin Umumî Hakları, Vatandaşların Haklarının İzahı, Hürriyet, Müsavat, Meskenlerin Masuniyeti, Söz ve Fikir Hürriyeti, Vicdan Hürri-

⁶⁹ MMT 1929 içinde “Millet Mektebi B Dershanelerinde Okutulacak Derslerin Müfredatı ve Usulü Tedrisi” [“Millet Mektebi B...”], s. 12. Bu talimatnamenin tam metni için ayrıca bak. *Resmî Gazete*, Sayı: 1321, 16 Teşrinievvel 1929.

⁷⁰ “Millet Mektebi B...”, s. 18; Mitat Sadullah, *Millet Mektepleri ile Halk Dershanelerine Mahsus Yurt Bilgisi*, İstanbul 1930, s. 3; İbrahim Hilmi, *Millet Mekteplerine ve Halka Mahsus Yurt Bilgisi*, İstanbul 1931, s. 2.

⁷¹ İ. Hilmi, *a.g.e.*, s. 4.

⁷² M. Sadullah, *aynı yer*; İ. Hilmi, *aynı yer*; özet olarak: “Millet Mektebi B...”, s. 18-19.

yeti, Neşir Hürriyeti, Akit ve İştirak Hürriyeti, Çalışma ve İş Hürriyeti, Seyahat Hürriyeti, Temellük ve Tasarruf Hakkı, Büyük Millet Meclisi, Büyük Millet Meclisi'nin Vazifeleri, Kanun Nasıl Yapılır?, Kanunlara İtaat, Meb'us İntihabı, Meb'us İntihabı Nasıl Olur? , Reis-i Cumhur, Cumhur Reisinin Vazifesi ve Salâhiyeti, Vekiller, Muhtelif Vekâletler Hakkında Kısaca Malumat, İcra Vekilleri Heyeti, Başvekilin Vazifesi, Dahiliye Vekâleti, Hariciye Vekâleti, Adliye Vekâleti, Maliye Vekâleti, Millî Müdafaa Vekâleti, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti, Nafia Vekâleti, Ticaret Vekâleti, Ziraat Vekâleti, Vilâyetler, Valiler, Valinin Vazifesi, İdare Meclisi, İdare Meclisi'nin Vazifeleri, Vilâyet Umumî Meclisi, Kaza Teşkilâtı, Kaymakamın Vazifesi, Belediye Teşkilâtı, Belediye Heyetleri, Meclis-i Umumî ve Belediye İntihabları, Belediye İntihabında Halkın Vazifesi, Vergiler, Vergilerin Nevileri, Emlak Vergisi, Kazanç Vergisi, Sayım Vergisi, Askerlik, Mahkemeler, Adliye Teşkilâtı, Temyiz Mahkemesi, Umumî Müddeiler, Müstantıklar, Noterler, Cürüm, Ceza, Cezanın Nevileri, Sulh Mahkemeleri, Sulh Mahkemelerinde Bir Davaya Nasıl Bakılır?, Mahkemelerden Vuku Bulan Davete İcabet, Hükümete Nasıl Müracaat Edilir?, İstida, İstida Numuneleri, Türk Vatandaşının Vazifeleri: İyi bir Türk vatandaşı vatanını sever, milletini sever ve vazifesini bilir, çalışır, insanidir. Vatana Karşı Vazifelerimiz, Türk Millî Bayramları ve Manaları: 23 Nisan, 10 Temmuz, 29 Teşrinievvel, 30 Ağustos.

Bu konuların öğretiminde genel amaç, halka örgün eğitim kurumlarında yurttaşlık eğitimi aracılığı ile çocuk ve gençlere kazandırılan bilgi, beceri ve tutumları kazandırmaktı. Bu nedenle yukarıda verilen amaç ve içerik, örgün ilk ve ortaöğretim kurumlarında uygulanan yurttaşlık eğitimi öğretim programlarınınki ile aşağı yukarı aynı idi.⁷³ Yalnız, Millet Mekteplerine devam edenlerin okuma yazma ve genel kültür düzeyleri göz önünde bulundurularak, konular genel hatlarıyla ele alınmış, ayrıntıdan kaçınılmıştı.

Millet Mekteplerinde bu kurumların programına uygun olarak hazırlanan ve Maarif Vekâleti tarafından onaylanan Yurt Bilgisi kitapları okutulmuştu. 1929-1932 yıllarında, yaygın olarak kullanılan kitaplar M. Sadullah ile İ. Hilmi tarafından yazılmış olanlardı. Bundan dolayı ders kitapları incelenirken bu iki kitap esas alınmıştır.

⁷³ Krş. Veysel Sönmez, *Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu*, Ankara 1997, s. 36.

M. Sadullah ile İ. Hilmi'nin kitaplarına bakıldığında, öncelikli olarak ele alınan konunun, cumhuriyetin temel niteliklerinden biri olan *milliyetçilik* ve ona paralel olarak *yurtseverlik* olduğu görülür. Bu noktada, her şeyden önce bayrak sevgisi üzerinde durulur. Bu yapılırken de, aşağıdaki alıntıda görüldüğü gibi, edebî yönden okuyanı etkileyen, yalın fakat duyguları harekete geçiren ifadeler kullanılır:

*“Her Türk, ay yıldızlı bayrağın karşısında kalbinin başka türlü çarptığını, gözlerinin her zamankinden ziyade parladığını duyar ve bilir... Bir milletin bayrağının serbestçe dalgalanması o milletin hür olması demektir... Ay yıldızlı bayrağımızın daima vatanımızın üzerinde yükselmesi için her fedakârlığı yaparak çalışacağız.”*⁷⁴

....

*“Bayrağımız için can vermek, bayrağımızın şerefini korumak en büyük şereftir”*⁷⁵

İbrahim Hilmi, bayrakla ilgili satırlarının ardından, bayrak sevgisini artırmaya yönelik kendine ait bir de şiire yer verir. Şiir şu dörtlükle sona erer:

*“Türk bayrağı gezmiştir dünyada diyar, diyar,
Her tarafta nam verir, her yerde galip çıkar,
Tam altı yüz senelik şanlı bir hayatı var!
Kanadının altında durur vatan bucağı!
Selâmlayın bayrağı!...”*⁷⁶

Görüldüğü gibi, bu şiirde İbrahim Hilmi, Türk bayrağının tarihî köklerini açıklarken, dolaylı olarak, Türkiye Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasında bir devamlılık olduğunu belirtir. Yukarıda da belirtildiği gibi Maarif Vekâleti tarafından onaylanan bu kitapta yazar *“Türk bayrağı çok uzak memleketlerde dolaşmış, yüksek kalelere dikilmiş, engin denizlerde dalgalanmış, çok şanlı ve şerefli günler görmüştür.”*⁷⁷ gibi satırlarla aynı görüşü dile getirir. Çünkü burada da Cumhuriyetin Türk bayrağını Osmanlıdan devraldığı ifade edilir. Bu görüş rejimin yerleştirilmesi ve bekası açısından gerekli görülen ideolojik

⁷⁴ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 6-7.

⁷⁵ İ. Hilmi, *a.g.e.*, s. 6.

⁷⁶ İ. Hilmi, *a.g.e.*, s. 7.

⁷⁷ İ. Hilmi, *a.g.e.*, s. 5.

dışlamaya karşın Türk Devrimi'nin tarihî süreklilik olgusunu göz ardı etmediğini gösterir.⁷⁸

Bayrak sevgisiyle birlikte, kurulan ulus devletin olmazsa olmazlarından olan yurttaşlardaki *milliyet* bilinci ve *millî hissin* önemi üzerinde durulur. Mitat Sadullah bu konuda şunları yazar:

“Bugünkü hükümetlerin hemen hepsi milliyet esası üzerine kurulmuştur. Millî his, her medenî insanın kalbinde duyduğu en yüksek bir duygudur. Bir aile halkının nasıl müşterek arzuları, müşterek gayeleri varsa bir millete mensup olan fertlerin de müşterek istekleri, müşterek menfaatleri, müşterek gayeleri vardır... Hepimiz, milletimizin her hususta yükselmesini isteriz. Bütün millet efradının kuvvetli, sağlam, malumatlı olması, Türklüğün insanlık ve medeniyet âleminde şerefli bir mevkiî bulunması ve bütün vatandaşlarımızın rahat ve mesut yaşaması bizim için çok mukaddes bir emeldir. Zamanımızda bütün milletleri millî ve medenî eserler vücuda getirmek için büyük bir azim ile çalıştıran en mühim sebep millî histir... Türkler başlarına gelen birçok büyük felâketler neticesinde millî hissin lüzumunu, hemen her millettten ziyade anlamışlardır. İstiklal zaferimiz ve büyük inkılâbımız hiç şüphesiz, kuvvetli millî hissin yarattığı büyük azmin neticesidir.”⁷⁹

Bu satırlara göre, millî duygu ve bilinç, hem millet ve ülkenin birlik ve bütünlüğünü sağlamada, hem de her bakımdan gelişerek uygar ulusların sahip olduğu refah düzeyine ulaşmada ön koşullardan biridir.

Bu arada, vatan kavramı Türk vatani, vatan sevgisi ve bunun önemi gibi konular, ders kitaplarının ağırlıklı konuları arasındadır. İbrahim Hilmi'nin aşağıdaki cümleleri yurttaşlık eğitimi kapsamında bu konuların nasıl ele alındığını çok açık bir biçimde ortaya koyar:

“Her Türk doğduğu, büyüdüğü, yaşadığı vatanını candan sever... Her türlü sıkıntı, her türlü mihnet ve ıstırap bir Türkü vatanından asla soğutmaz... Yurt sevgisi insanın pek tabii bir duygusudur. İnsanın hürriyeti, rahatlığı, saadeti kendi öz yurdunda daha emindir. Bunun için her Türk, vatanına bir felâket gelmemesi, vatanının düşman istilâsına uğrayarak

⁷⁸ Bu görüşün Atatürk tarafından da benimsendiğine dair görüşler vardır. Örneğin bak. Mücteba İlgürel, *Atatürk ve Osmanlı Tarihi*, Yusuf Hikmet Bayur Armağanı 1985'ten ayrı basım, Ankara 1985.

⁷⁹ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 24-25.

esarete düşmemesi için vatanına karşı borçlu olduğu her türlü fedakârlığı yapmaya hazır bulunur."⁸⁰

Bu şekilde, bir yandan halkın millî duyguları güçlendirilirken, diğer yandan da Türk ulusunun, son yüz elli yılda iyice erozyona uğrayan özgüvenini arttıracak satırlara yer verilir. Bu yapılırken kullanılan en önemli argümanlardan biri, geçmiş devirlerde "*başka milletler vahşiliğe yakın bir halde iken Türklerin kuvvetli hükümetleri ve mükemmel kanunları*" olduğu ve "*çok eski zamanlardan beri büyük, müstakil devletler teşkil*" ettikleri olgusudur. Böylece, Türk ulusuna, âdeta, yakın geçmişine bakıp geleceğe dair ümitsizliğe kapılmasının yersiz olduğu, geçmiş çağlarda atalarının pek çok parlak zafere ve uygarlık eserine imza attığı hatırlatılır.⁸¹ Türk Devrimi sırasında Atatürk'ün öncülüğünde gelişen *Türk Tarih Tezi* de bu ana fikirden yola çıkar.⁸² Bu arada, Selçuklu ve Osmanlı tarihinin parlak devirleri kastedilerek, "*Türkiye tarihi baştan başa zaferlerle doludur.*" görüşü dile getirilir ve nihayet, en büyük Türk zaferinin İstiklâl Harbi'nde kazanılan zafer olduğu vurgulanır.⁸³ Bu arada halk, aynı zamanda, Türk tarihine bütüncül bir bakış açısı ile yaklaşmak gerektiği konusunda da bilinçlendirilmiş olur.

Böylece bir taraftan kolektif tarih bilinci ve millî gurur yeniden inşa edilmeye çalışılırken diğer yandan da Mitat Sadullah'ın "*Türkler,*

⁸⁰ İ. Hilmi, *a.g.e.*, s. 9-10.

⁸¹ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 13-15. İbrahim Hilmi (*a.g.e.*, s. 18-21) bu tez üzerinde daha fazla durur ve Türk tarihine Mitat Sadullah'a göre daha geniş yer verir.

⁸² Halil Berktaş, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, İstanbul 1983, s. 47-63. Türk Tarih Tezinin oluşum aşamasında bir süre Mustafa Kemal Atatürk'ün çok yakınında bulunanlardan biri olan Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay* (İstanbul 1945) adlı eserinde, onun bu teze öncülük ederken bir aşırılığa kaçmamağa özen gösterdiğini, böyle bir çabanın içerisine girerken tek arzusunun yüz yıllardan beri hemen her alanda sürekli gerileyen Türk milletine yeniden özgüven kazandırmak olduğu yolundaki kanısını, Atatürk'ten -anlamca- yaptığı şu aktarma ile pekiştiriyordu (s. 122):

"- *Türkleri bütün dünyaya geri bir millet olarak tanıtan telâkki bizim de içimize girmiştir. Dört yüz çadırılık bedevî bir kabileden bir imparatorluk, bir millet tarihini başlatmak suretiyle imparatorluk zamanında Türklerin telâkkisi de bu merkezdeydi. Evvelâ millete tarihini, asil bir millete mensup bulunduğunu, bütün medeniyetlerin anası olan ileri bir milletin çocukları olduğunu öğretmeliyiz.*"

Bu alıntıda Atatürk'ün sözünü ettiği tarih anlayışı İkinci Meşrutiyet Devri'nde bile etkiliydi (Hıfzırrahman Raşit Öymen, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Eğitim Devrimi 1923 - 1938*, VIII. Türk Tarih Kongresi III. Cilt'ten Ayrıbasım, Ankara 1983, s. 2010-2011). Atatürk'ün Türklerde bir millî bilinç oluşturmak için tarihe verdiği önem hakkında bak. M. Tayyip Gökbilgin, "Türk Tarih Kurumu ve Millî Tarih Ülküsü", *Bilgi*, Sayı: 58, 1 Şubat 1952, s. 4-5.

⁸³ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 14-15. Benzer bir tema için bak. İ. Hilmi, *a.g.e.*, s. 13-14.

dünyanın en yiğit ve en temiz kalpli milletidir. Cesur olmak, misafiri sevmek, düşkünlere acımak Türklerin en güzel huylarındandır. Avrupalılar kuvvetli ve cesur bir adamdan bahsederlerken 'Türk gibi' derler. Türk, çok zeki ve çalışkandır." şeklindeki cümlelerinde de görüldüğü gibi, yurttaşlara olumlu insanî özellikler veya erdemler de telkin edilir.⁸⁴ Bu arada, "*Tehlike karşısında Türk milleti başka milletlerin göstereceği kuvvetin on mislini göstermeye kâbiliyetlidir.*"⁸⁵ gibi satırlara da yer verilir. Bu, o günün toplumu için son derece gerekli bir yöntemdir. Çünkü son yıllarda girilen savaşlarda millet, yalnız maddî ve manevî gücünü kaybetmekle kalmamış, aynı zamanda, bir takım moral değerlerini ve özgüvenini de yitirmeye yüz tutmuştu. Böyle bir ruh hâlinde bulunan bir milletle cumhuriyet Türkiyesinin çağdaşlaşma ve kalkınma hedeflerine ulaşmak mümkün değildi. Bu gerçeği en iyi Atatürk görmüş ve her fırsatta, halka hitap ederken ona Türklüğün üstün niteliklerini hatırlatmaya/telkin etmeye çalışmıştı. Cumhuriyetin 10. Yılı Nutku, onun bu yoldaki söylevlerinin en veciz ve etkili olanıydı.⁸⁶ Türkiye tarihinin geniş kitlelere ulaşma bakımından en kapsamlı yaygın eğitim uygulaması olan Millet Mekteplerinin programlarında bu konuya yer verilmemesi olanaksızdı.

Programda ve ders kitaplarında öne çıkan ikinci genel amaç, halka, yeni rejimin tarihî zeminde gerekliliğini, faydasını ve önemini anlatmaktı. Ders kitaplarında bu amaçla, ilk olarak Osmanlı yönetiminin bir *istibdat* idaresi olduğu anlatılıyordu.⁸⁷ "*Ahalisi bir hükümdarın emirlerine tâbi olan hükümete*" istibdat yönetimi deniyordu:

*"Böyle bir hükümette hükümdar, canı istediği gibi hareket eder. Bu hükümdarların yanlarındaki adamlar, hafiyeler de zulüm yapmakta onlardan aşağı kalmazlar. İstibdat idarelerinde fikri sorulmak şöyle dursun 'hürriyet, müsavat' kelimelerini ağza almak bir cinayet sayılırdı... II. Abdülhamit'in Kanunı Esasî'yi ortadan kaldırmasıyla birlikte istibdat, bütün korkunçluğuyla yeniden başladı. Millet, otuz üç sene daha çok şiddetli bir zulüm altında ezildi."*⁸⁸

⁸⁴ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 13-14.

⁸⁵ İ. Hilmi, *a.g.e.*, s. 15.

⁸⁶ 10. Yıl Nutku'nun (29 Ekim 1933) tam metni için bak. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, (4. Baskı), Ankara 1989, s. 318-319.

⁸⁷ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 17-23; İ. Hilmi, *a.g.e.*, s. 22-33.

⁸⁸ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 17, 21.

Türk milleti, 1908 Jön Türk İhtilâli ile istibdattan biraz olsun kurtulmuştu. Fakat onun yerine gelen Meşrutiyetten de hiçbir fayda görmemişti. Nihayet bu istibdat yönetiminin son temsilcisi “*hain padişah Vahdettin*” düşmanla işbirliği yapmaktan çekinmeyerek millete en büyük kötülüğü etmişti. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde Türk milleti, bir taraftan yurdu işgal etmek isteyen emperyalistleri kovarken diğer taraftan da yüzyıllardan beri halka kötülük eden bu istibdat idaresinden kurtulmuştu.⁸⁹

Ders kitapları, Türk Devrimi'nin tarihî temellerinden söz ettikten sonra, bu kez “Büyük Gazinin Hizmetleri” başlığı altında cumhuriyet dönemindeki gelişmelerden ve bu gelişmelerde Atatürk'ün oynadığı rolden söz ediyordu. İbrahim Hilmi, bu tarihî rolü açıklamaya başlamadan önce Atatürk'ün büyük bir *kumandan, inkılâpçı, kurtarıcı ve ıslahatçı* olduğunu vurguluyordu.⁹⁰ Mittat Sadullah ise, onun tarihî misyonu hakkında şu duygusal ifadelere yer veriyordu:

“Son senelerde Türkiye’de yapılan bütün inkılâpların büyük rehberi çok sevgili Gazi Mustafa Kemal hazretleridir. Milletimiz onun gösterdiği nurlu ve feyizli yoldan yürüyerek gündün güne ilerlemektedir. Büyük Gazinin bütün düşünceleri ölümden kurtardığı Türk milletini her cihetle son derece yükseltmektedir. Bugün, yalnız Türkler değil, dünyadaki bütün milletler ‘Mustafa Kemal’ ismini hürmetle anmaktadır. Biz, onun yaptığı inkılâpları gözlerimizle gördüğümüz için çok bahtıyız. Yaşasın Büyük Gazimiz!”⁹¹

Mustafa Kemal Atatürk'ün “büyük hizmetleri” arasında, yurdun düşman istilâsından kurtarılmasından sonra, Türk ulusuna, Türkiye Cumhuriyeti'ni uluslar arası siyasî zeminde meşrulaştıran Lozan Antlaşması'nı armağan etmesi geliyordu. Mittat Sadullah, kitabında bu antlaşmadan, Türk ulusunun menfaatine en uygun ve onun için şerefli bir antlaşma olarak söz ediyordu. Ona göre, Türk tarihinde bu antlaşma kadar şerefli bir antlaşma yoktu. Çünkü bu antlaşma tam bağımsız bir Türkiye yaratmıştı.⁹²

Lozan Antlaşması'nı “millî büyük inkılâp” izlemişti; bu Cumhuriyetin ilânıydı. Cumhuriyet, “*muhtelif hükümet şekilleri arasında en mükemmeli ve milletler için en faydalısı*” idi. Çünkü bu

⁸⁹ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 26-33; İ. Hilmi, *a.g.e.*, s. 30-44.

⁹⁰ İ. Hilmi, *a.g.e.*, s. 44, 46.

⁹¹ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 30-31.

⁹² M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 31-32.

rejim “millî hâkimiyet”e dayanıyordu. *“Millî hâkimiyet, milletin kendi kendini idare etmesi ve kimsenin hâkimiyeti altında bulunmaması”* idi. M. Sadullah daha sonra, Türkiye’de millî hâkimiyetin nasıl kullanıldığından söz ediyor ve bu bağlamda, yurttaşların oy kullanmalarının önemini vurguluyordu.⁹³

Millî hâkimiyet ilkesi açıklandıktan sonra İbrahim Hilmi'nin “Cumhuriyetin ruhu” dediği⁹⁴ Teşkilât-ı Esasiye Kanununun esas maddelerine geçiliyordu. Buna göre, anayasa *“milletle hükümetin karşılıklı haklarını ve vazifelerini gösteren bir kanun”* idi. “Türklerin Umumî Hakları” başlığı altında, yurttaşların haklarına dair en önemli maddelere yer veriliyordu. Bunlardan biri yeni yurttaşlık tanımına ilişkin olanıydı. Bu maddeye göre, *“Türkiye ahalisine din ve soy farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla ‘Türk’ denir”*di. Türklerin sahip olduğu “vatandaşlık hakları” şunlardı:

*“Hürriyet, meskenlerin masuniyeti, içtima hürriyeti, söz hürriyeti, vicdan hürriyeti, matbuat hürriyeti, okumak hürriyeti, iştirak hürriyeti, tasarruf ve temellük hürriyeti yani mal sahibi olabilmek ve malını istediği gibi kullanabilmek hürriyeti, çalışmak hürriyeti.”*⁹⁵

Daha sonra, bu hakların niteliği ve önemi ana hatlarıyla açıklanıyordu.⁹⁶ Örneğin eşitlik ilkesinden söz edilirken, yasalar önünde herkesin aynı haklara sahip olduğu belirtiliyor ve en sonunda, *“Türkiye Cumhuriyetine tâbi olan herkes kardeşdir. Hükümetin iyiliklerinden her fert aynı surette fayda görür.”* deniyordu.⁹⁷

Aynı şekilde “söz ve fikir hürriyeti” açıklanırken, *“... Hiç kimse diğer bir kimseye ‘Böyle düşünme, şöyle düşün!’ diyemeyeceği gibi: ‘Böyle söyle, şöyle söyleme!’ de diyemez; çünkü fikir ve söz hürriyeti tabii bir haktır.”* gibi cümlelere yer veriliyordu. “Müstebit hükümetler” bu tür hakları vermemiş ve bu yüzden de yaratıcı dimağlar köreltilmişti. İlerlemeler, her şeyden önce bu hürriyetin varlığına bağlıydı. Keza *“Bir muallim, söz hürriyetine malik olmazsa derslerini nasıl anlatabilir? Talebesinin fikirlerini ne suretle aydınlatabilir?”*di.⁹⁸

⁹³ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 33-35.

⁹⁴ İ. Hilmi, *a.g.e.*, s. 48.

⁹⁵ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 35-38.

⁹⁶ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 35-47.

⁹⁷ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 39.

⁹⁸ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 41-42.

Bir başka hak da “vicdan hürriyeti” idi. Din hürriyeti, kimsenin dinine, mezhebine karışılmamasıydı. Bu hürriyet düşünce özgürlüğünün bir sonucuydu. Medenî devletlerde hiç kimse, din ve mezhep ayrılığından dolayı devlet tarafından baskı altına alınmamalıydı. Devletin bu konuda dikkat edeceği tek şey dinin icrasında başkalarına zarar verilmemesi ve ülkenin asayişinin bozulmamasıydı.⁹⁹

Ülkenin gelişmesi ve halkın refahı için “çalışma ve iş hürriyeti” de son derece önemliydi. Türkiye’de herkes istediği işi yapmakta hürdü. Yalnız, başkalarına ve devletin/ülkenin çıkarlarına zarar vermemek ön koşuldu. Padişahlık devrinde ülkenin kapıları “fennin terakkilerine” kapanmıştı. Hatta telefon ve otomobilin Türkiye’ye girmesine bile izin verilmemişti. Cumhuriyet her meslekten yurttaşa çalışma ve girişim özgürlüğü getiriyordu. Bundan böyle bu özgürlüklerden faydalanmalı, kaybedilecek bir dakikanın bile bulunmadığı düşünülerek daima ilerlemeye çalışılmalıydı.¹⁰⁰

Görüldüğü gibi, bu ders kitapları aracılığıyla yurttaşlar, sahip oldukları haklar konusunda aydınlatılıyordu. Ayrıca, yurttaşlara, satır aralarında, bu haklara sahip çıkmaları gerektiği telkin ediliyordu. İbrahim Hilmi, bu konuda daha ileri giderek “*Bu hakların kıymetini bilelim. Cumhuriyet idaresinin faziletlerini anlayalım.*” diyordu.¹⁰¹ Bu yöntem, doğal olarak, yurttaşların sorumlulukları açıklanırken, örneğin yasalara uymanın gerekliliği vurgulanırken de kullanılacaktı.¹⁰²

Türkiye Cumhuriyetinin yurttaşlık anlayışı ile ilgili genel açıklamalardan sonra devlet örgütünün tanıtılmasına geçiliyordu. Bu çerçevede; TBMM’nin yapısı ve görevleri; yasaların nasıl yapıldığı; seçimler; cumhurbaşkanı, görevi ve yetkileri; vekiller; icra vekilleri heyeti; vekâletler hakkında kısa bilgiler; vilâyetler, valiler, valinin görevleri, idare meclisi, idare meclisinin görevleri, vilâyet umumî meclisi; kaza teşkilâtı, kaymakamın görevleri; belediye teşkilâtı, belediye

⁹⁹ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 42-43.

¹⁰⁰ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 44-45.

¹⁰¹ İ. Hilmi, *a.g.e.*, s. 48.

¹⁰² Örneğin M. Sadullah (*a.g.e.*, s. 51-52) “Kanunlara İtaat” başlığı altında şu satırlara yer veriyordu:

“Bir memleket kanunsuz yaşayamaz; bir mektepte, bir fabrikada, bir ticarethanede bile nizamname vardır... Şu halde birçok insanlardan mürekkep olan bir devlette de birçok kanunlar bulunmak lâzım gelir; bir millete mensup olan bütün fertler aynı kanunlara tâbi olmalıdır. Kanunlar herkesin iyiliği için yapılır... Bu kanunlara bütün vatandaşlar riayet etmeye mecburdurlar. Mademki kanunlar, herkesin iyiliği için yapılmıştır, onlara riayet etmek lâzımdır...”

heyetleri, belediye meclisi, belediye seçiminde halkın görevleri; vergiler, vergilerin türleri, emlak vergisi, kazanç vergisi, sayım vergisi; askerlik; mahkemeler, adliye teşkilâtı, temyiz mahkemesi, umumî müddeiler [savcılar], müstantıklar [sorgu yargıçları], noterler, cürüm, ceza, sulh mahkemeleri, sulh mahkemelerinde bir davaya nasıl bakıldığı, mahkemelerden yapılan davete icabet, hükümete nasıl başvurulacağı (bunlara ilişkin dilekçe örnekleri) konularına yer veriliyordu.¹⁰³

Müfredata uygun olarak ders kitaplarının sonlarında “Türk Vatandaşının Vazifeleri” açıklanıyordu. Bu kısmın başında “*İyi bir Türk vatandaşı vatanını sever, milletini sever, vazifesini bilir, çalışır, insaniyetlidir.*” deniyordu. Her Türk vatandaşının başlıca dört görevi vardı. Bunlar:¹⁰⁴

“Nefsine karşı vazifesidir ki, sağlam ve iyi ahlâklî olmak.

Ailesine karşı vazifesidir ki bu da ailesine sadık ve yardımcı olmaktır.

Köyüne karşı: çalışkan ve hayırlı olmaktır.

Vatan hizmetlerini seve seve yapmaktır.”

Kitaplarda ilk üç görevden ziyade “vatana karşı vazifeler” üzerinde duruluyordu. Her yurttaşın bir takım *vatanî* görevleri vardı. Bu görevlerini yapmayanlar vatanda yaşama hakkına sahip olamazlardı. Herkes hükümetin hizmetlerinden faydalandığına göre medenî görevlerini de bilmeli ve bunları yerine getirmeliydi. Bir ulusun yaşaması, devlet tarafından sağlanacak bir düzenle mümkün olabilirdi. Bunun için ise yapılan yasalara uymak gerekirdi. Yurttaşların en önemli görevlerinden biri seçme hakkını kullanmasıydı. Vatana hizmet etmenin yolu bilgi sahibi olmaktan geçiyordu. Ayrıca, her erkek Türk yurttaşı askerliği de iyi öğrenmeli ve bu görevini seve seve yerine getirmeliydi.¹⁰⁵

M. Sadullah'ın kitabı, çok kısa tutulan “Türk Millî Bayramları ve Manaları” konusu hariç, dönemin yurttaşlık eğitim felsefesi için önemli ipuçları veren, şu satırlarla bitiyordu:

“İyi bir Türk vatandaşı bütün vatan hizmetlerini sevine sevine yapar. Hem kendine ve ailesine, hem de köyüne, vatanına faydalı bir adam olur.

¹⁰³ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 47-89; İ. Hilmi, *a.g.e.*, s. 55-72.

¹⁰⁴ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁰⁵ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 90-92. İbrahim Hilmi, askerlik görevinin üzerinde daha fazla durur ve okuyanı etkileyici cümlelere yer verir (İ. Hilmi, *a.g.e.*, s. 78-79).

Türk milleti çok zeki, kabiliyetli ve çalışkandır. Şu son senelerde Büyük Gazinin himmetiyle yapılan inkılâplar bütün dünyayı hayrette bırakmıştır. Bu inkılâplarda Türkler kabiliyetlerinin en canlı numunelerini göstermişlerdir.

Türk, çok iyi huylu ve insanidir; kimsenin kalbini kırmaz; herkese elinden geldiği kadar yardım eder.

*Arkadaş! Sen işte böyle büyük bir milletin evlâdısın. Artık, yeni harflerle okuyup yazmayı öğrendiğin gibi kendine ve vatanına ait vazifelerini de öğrendin. Bu vazifelerini dikkatli yapacağına hiç şüphe yoktur.*¹⁰⁶

4. Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlıların yaklaşık yüz yıllık modernleşme birikim ve deneyiminden de faydalanarak Türk Devrimi ile yeni bir *ulus devlet* meydana getirdi. Bu ulus devletin belli başlı özellikleri, yapılan devrimin temel ilkelerine göre şekillendi. Bu sırada cumhuriyet rejiminin önünde gerçekleştirilmeyi bekleyen birkaç önemli hedef bulunuyordu. Bunlardan biri Batı Avrupa'nın birkaç yüz yıl önce başardığı *aydınlanmayı* başarmaktı. Bu hedefe ulaşılabilmesi, birçok ön koşulun yerine getirilmesine bağlıydı.

Her şeyden önce, ülkedeki eğitimin hem nicelik hem de nitelik yönünden iyileştirilmesi gerekiyordu. Zira Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlıdan % 9 civarında bir okuryazar nüfus devralmıştı. Böyle bir demografik yapı ile ne aydınlanmayı başarmak ne de halkın refahı ve ülkenin bekası için olmazsa olmazlardan biri olan sosyal ve ekonomik kalkınmayı başarmak mümkündü. Cumhuriyet hükümetleri, 1923-1928 yılları arasında, eğitimi yaygınlaştırmak için birçok önlem almışlardı. Fakat elde edilen sonuç hiç de parlak değildi. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında birçok etken rol oynamıştı. Bunlardan biri, ülkenin karşı karşıya bulunduğu ciddi malî buhrandı. Türk Devriminin siyasî ve entelektüel öncüleri ile Maarif Vekâleti yetkililerine göre bir başka önemli etken de Arap Alfabetinin Türkçe öğretimi için uygun olmadığı idi. Esasen bu görüş Tanzimat'tan beri Türk aydınlarının bir kısmı arasında kabul görüyordu. İşte, 1928 yılındaki Türk Devrimi, bir taraftan bu eğitimsel gerekçe diğer taraftan da radikal kültür değişimini başarma arzusu ile yapıldı.

---

¹⁰⁶ M. Sadullah, *a.g.e.*, s. 92.

Millet Mektepleri, Harf Devrimi'nin ülke düzeyinde başarıya ulaşmasını sağlamak amacıyla açılmıştı. Bu kurumlar aracılığı ile hem o ana kadar Arap Harfleri ile belli bir öğrenim görmüş olanlar hem de hiçbir öğrenim görmeyenler okuma yazma öğreneceklerdi. Millet Mektepleri projesi, kapsamının genişliği itibariyle, o günden bugüne Türkiye'nin gerçekleştirdiği en büyük okuma yazma ve halk eğitimi seferberliği idi. Doğal olarak, Türk Devrimi'nin öncüleri bu büyük organizasyona daha geniş bir misyon yüklemeyi uygun buldu. Bu misyon, yeni rejimin temel değer ve ilkelerini, kurulan düzende yurttaşların görev ve sorumluluklarının neler olduğunu halka anlatmaktı.

Türk Devrimini topluma yaymak isteyenlere halka ulaşma olanağı sağlayan Millet Mekteplerinde de yurttaşlık eğitimine yer verildi. Bu kurumlarda örgün eğitim kurumlarında söz konusu adlarla verilen derslerin konuları halkın düzeyine göre basitleştirilerek öğretilmeye çalışıldı. Burada, üzerinde durulan kavram ve konular arasında *ulus devlet* anlayışına paralel olarak, millet ve milliyet duygusu, yurt ve yurt sevgisi, bayrak ve bayrak sevgisi, Türklerin çok eski bir tarihe sahip, parlak uygarlıklar kurmuş büyük bir millet olduğu, eski rejimin olumsuz yönleri, cumhuriyet rejimi ve faziletleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet yapısı, yurttaş-devlet ilişkileri, cumhuriyet rejiminde Türk halkının sahip olduğu hak ve sorumluluklar, en önemlileriydi. Bu konular öğretilirken amaç halkı bilgilendirmekten ibaret değildi. Fakat belki daha da önemlisi halkın, cumhuriyet rejimi ve kurumlarına yönelik olumlu tutum geliştirmesini sağlamaktı. Bu nedenle ders kitaplarında halkın duygularına hitap eden satırlara sıkça rastlanıyordu. Bu durum, o dönemin örgün eğitim kurumları için yazılan ders kitapları için de söz konusuydu. Bu müfredat ve eğilim, biraz form değiştirmekle birlikte, daha sonraki Türkiye'de yazılan yurttaşlık bilgisi kitaplarında da görülecekti.

“CITIZENSHIP EDUCATION IN NATION SCHOOLS: CURRICULUM AND TEXT BOOKS”

Abstract

In the last century of Ottoman State statesmen and intellectuals tried to find solutions for the regression which began in the last decade of 17th century against the West. At the end of this process, it was stated that one of the reasons of regression was the present educational system which was insufficient to meet requirements of modernity. After the Tanzimat era, Ottoman government tried to establish an educational system which was based on Western educational systems including a semi-secularist approach. Until the Republican Period, this new educational system was not properly developed both in quality and in quantity. In addition to this, the population of literate people was approximately %9. Aim of the new regime was to literate the entire population in order to realise both its maintenance and social and economical development. Because of this, the Letter Renovation was set up in 1928. This can be interpreted as a radical cultural change. The government of new regime founded “Nation Schools” (Millet Mektepleri) where people in mass would learn new letters and gain knowledge and consciousness for civics of the republic. These schools in the direction of their foundation targets played an important role especially in 1929-32 period.

Keywords

Ottoman educational system, Republican educational system, Letter Renovation, literacy, civic education, mass education, nation schools.